

Šebesta, Pavel

Zaniklé středověké vesnice v západní části Slavkovského lesa

Archaeologia historica. 1982, vol. 7, iss. [1], pp. 205-210

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139399>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zaniklé středověké vesnice v západní části Slavkovského lesa

PAVEL ŠEBESTA

Slavkovský, dříve Císařský les (Kaiserwald) je vrchovina, dosahující nadmořské výšky 983 m (Lesný). Na severu je ohraničena údolím Ohře, na východě údolím Teplé a jihozápadní hranici tvoří silnice Mariánské Lázně—Cheb. Západní část Slavkovského lesa, vymezená spojnici měst Sokolov—Prameny—Lázně Kynžvart—Kynšperk nad Ohří—Sokolov, se prudce zvedá nad Chebskou páňví do výšky kolem 300 m (např. Těšov je 464 m. n. m., nad ním Javořík 698 m. n. m., Podlesí 520 m. n. m., nad ním Ovčák 898 m. n. m.).

Hlavním historickým pramenem ke studiu středověkého osídlení této části Slavkovského lesa a přilehlých údolí je nejstarší z 52 lenních knih leuchtenberského panství, uložených ve Státních archivu v Mnichově (Hauptstaatsarchiv München). Poprvé ji publikoval Gradl 1888, podruhé Völkl 1955, který ji nově datoval do let 1396—1399 oproti dřívějšímu určení do let 1360—1370. Tato lenní kniha obsahuje na Fol. 23—28 dva seznamy leuchtenberských vesnic (jsou uvedeny slovy: Daz sind di dorfer...) v někdejším Loketsku a Chebsku a soupis majetku dalších osob ve všech vesnicích sledovaného území. V textu se vyskytují jména vesnic, zaniklých již ve středověku: Leben, Hermansgrün, Wolfhartsgrün a Schwarzenbach. Antonín Profous (1957, IV díl str. 346) uvádí ještě ves Tollingen (1392 přísluší hradu Boršengrün, 1430 dává král Zikmund Hanušovi Hanyngrovi statky Liebenau a Tollingen v manství) a Pingarten (1951; III. díl, str. 361).

První z výše jmenovaných seznamů obsahuje 11 vesnic v povodí Pstružního potoka (Krotenbach), tj. v nejzápadnější části Slavkovského lesa a na jeho úpatí. Druhý seznam obsahuje 35 vesnic položených jednak na břehu Ohře v okolí Kynšperku, jednak ve východní části sledovaného území. Oba seznamy se překrývají pouze ve jmenování čtyř vesnic:

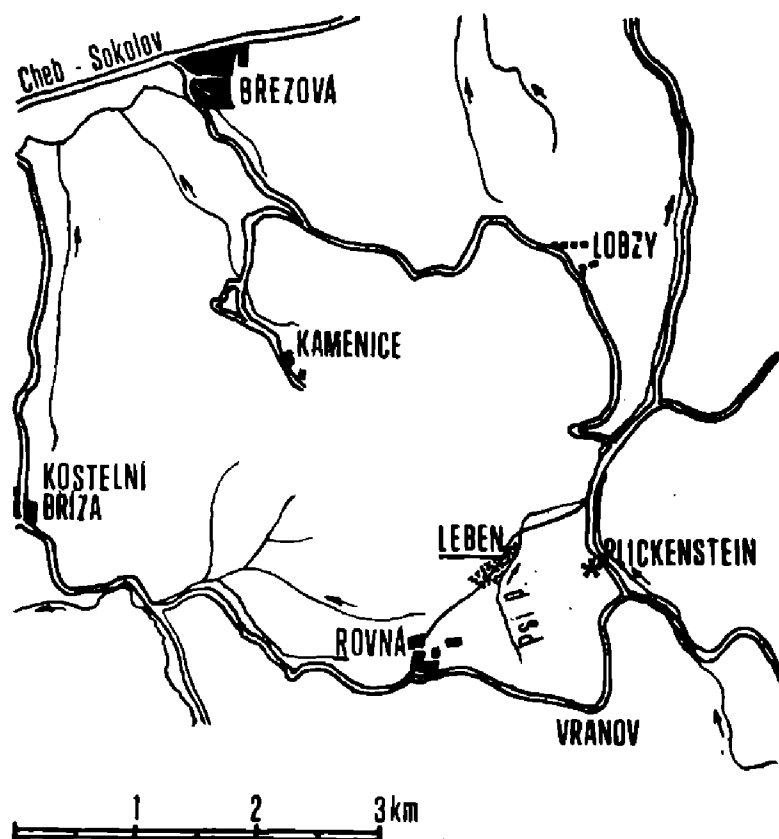
Fol. 24v.	Fol. 25	dnešní název
Arnolczgrün	Arnsgrün	Arnoltov
Fronaw	Fröhnaw	Vranov
Ebenöd	Ebenöde	Rovná
Schonlint	Schnöлинд	Krásná Lípa

Ve sledované části Slavkovského lesa bylo tedy na konci 14. století 25 leuchtenberských vesnic, z nichž 4 ještě v průběhu následujícího století zanikly. Jsou to Leben, Swerczenbach, Hermansgrün a Wolfhartgrün. Jejich lokace a identifikace, jak vyplynula z terénního průzkumu v letech 1979—1981, z kritického studia leuchtenberské lenní knihy 1 (fotokopie Hauptstaatsarchiv München 1981) a map kynžvarského panství (St. A. Klatovy) a sokolovského (St. A. Žlutice), je takováto:

LEBEN

V leuchtenberské lenní knize se vyskytuje 1 × v seznamu na Fol. 25 (Fölkl 1955, 346) v řadě mezi vesnicemi Březová (Preysa), Kamenice (Steinpach), Leben, Vranov (Frohnau). Její druhý výskyt je k roku 1542 (Gradl 1888, str. 272).

Terénním průzkumem 22. 9. 1981 zjištěny pozůstatky ZSO ca 1500 m V. od Rovné v údolí Psího potoka (Hundsbachu) v poloze Bölzelrang (mapa sokolovského panství z r. 1897, St. A Žlutice, fond 40). V lese mezi cestou a potokem jsou v délce 400 m výrazné pahorky a deprese, pozůstatky cest a mezí. ZM 11 — 23 Sokolov, 40 mm od Z a 165 mm od J s. č. (obr. 1).

Obr. 1. Lokalizace zaniklé středověké vesnice LEBEN a zaniklé pevnosti Plickenstein. Kresba autor.

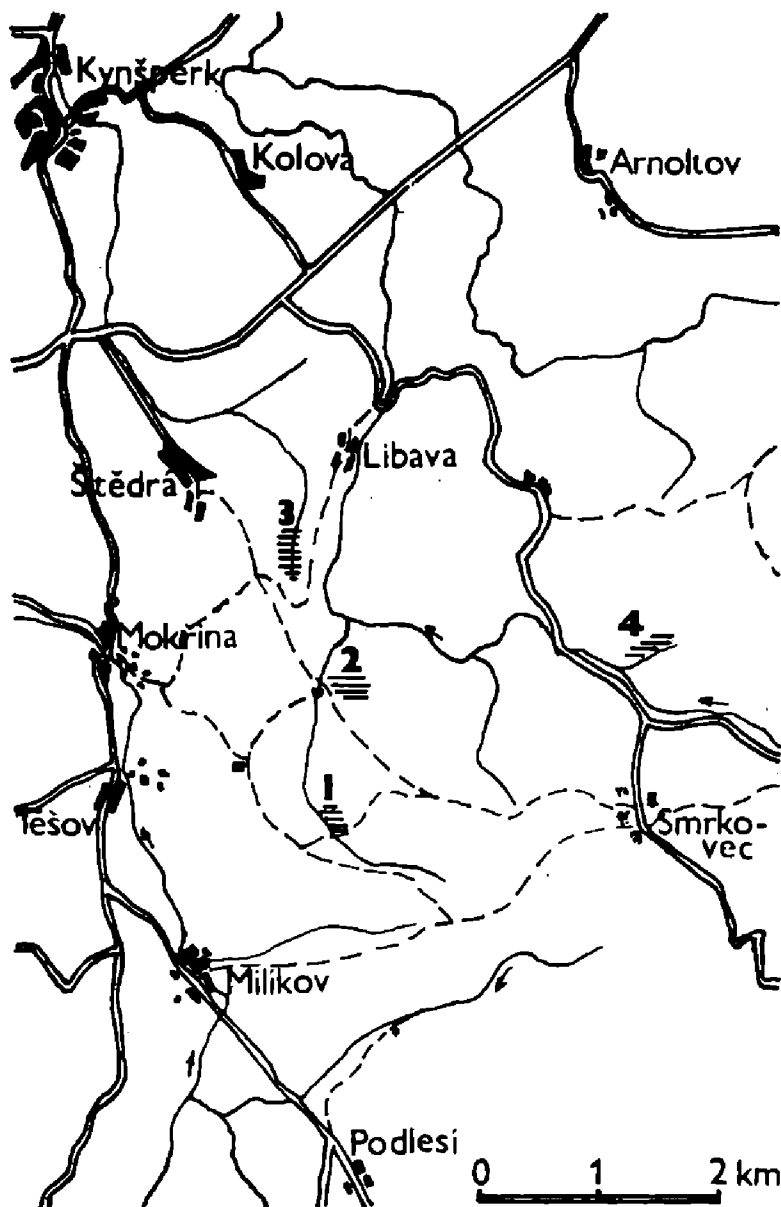
SCHWARZENBACH

V leuchtenberské lenní knize se vyskytuje 5 ×, součet dvorů ze všech zmínek (pakliže jsou současné) je 17, z toho 11 pustých. Pořadí jmen v jednotlivých zmínkách je toto:

- Fol. 23 Smrkovec (Schönficht) — S. Wolfhartsgrün — Brtná
- Fol. 24 Milíkov — S. — Brtná (Zeidelweid) — Wolfhartsgrün
- Fol. 24 Milíkov — S. — Brtná — Wolfhartsgrün
- Fol. 24 v. Milíkov — S. — Těšov (Teschau) — Brtná
- Fol. 26 Smrkovec — S. — Brtná

Na speciální mapě revíru Milíkov (M 59, St. A. Klatovy) z roku 1909 byl zjištěn pomístní název Galgenberg am Schwarzbach 650 m severně od polohy Bruckteich (i na jiných mapách), kde je dobře zachovalé kruhové tvrziště (obr. 3). Terénním průzkumem 15. 9. 1981 byly v poloze Galgenberg zjištěny zatím 3 pravděpodobné objekty a plůžina. ZSO Schwarzenbach lze tedy s určitou pravděpodobností lokalizovat 2 km V od Mokřiny (obr. 2/2) ZM 11-14 Cheb, 125 mm od V a 85 mm od J. s. č.

Obr. 2. Zaniklé středověké vesnice, zjištěné na západním okraji Slavkovského lesa: 1 – Wolfhartsgrün, 2 – Schwarzenbach, 3 – Tollingen, 4 – Hermansgrün. Kresba autor.

WOLFHARTSGRÜN

V leuchtenberské lenní knize se vyskytuje 4 ×, součet dvorů 8, z toho 4 pusté, a mlýn. Pořadí v jednotlivých zmínkách:

Fol. 23 Schwarzenbach — W. — Brtná (Zeidelweid)

Fol. 24 Brtná — W.

Fol. 24 Brtná — W. — Smrkovec (Schönficht)

Fol. 24 v. — Krásná Lípa (Schönlind) — W. — Arnoltov (Arnoltzgrün)

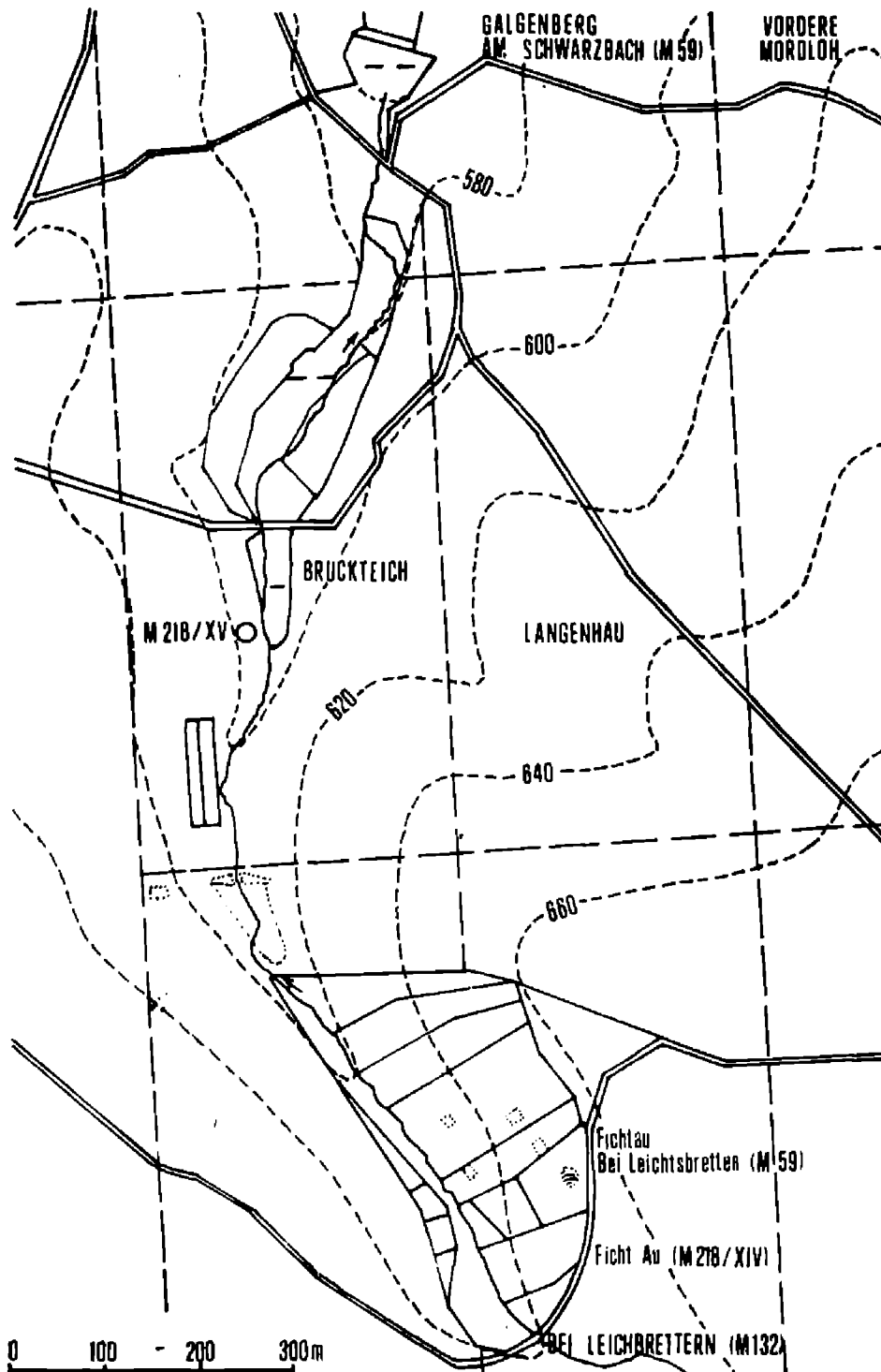
Z tohoto seskupení jmen je téměř nemožné určit bližší lokaci, neboť se jedná o území 6 × 13 km. Podle existence mlýna a blízkosti Schwarzenbachu a Smrkovce ji lze s určitou pravděpodobností identifikovat se zjištěnou ZSO východně od Těšova (obr. 2/1). Zde bylo terénním průzkumem v letech 1979 až 1981 zjištěno 5 nadzemních objektů velikosti 7 × 14 m a 20 × 25 m. Na dvou z nich, po poškození těžbou dřeva, byly povrchovým sběrem získány fragmenty keramiky 14.—16. stol.

Na mapách kynžvartského panství (St. A. Klatovy) se vyskytují pomístní názvy „BEI LEICHBRETTERN“ (M 132/1877), na mladší mapě (M 59/1909)

zkomolený „Bei Leichts Bretten“, nebo „Ficht Au“ (M 218 — pol. 19. stol.?) zkrácený na mladších mapách na „Fichtau“ (obr. 3).

Při identifikaci sousedících vsí Schwarzenbachu a Wolfhartsgrünü není vyloučena možnost záměny, protože keramický materiál zde nalezený odpovídá částečně i druhému existujícímu datu Schwarzenbachu 1492 (Profous IV/1957, str. 58). Do těchto míst „ $\frac{1}{4}$ hod. J. od těšovského kruhového valu“ umisťuje Schwarzenbach i Alberti (1904, str. 53), což přebírá i Gnirs (1932, str. 506).

V tomto údolí byly tedy zjištěny dvě zaniklé vesnice a mezi nimi na potoce „Schwarzbachu“ (?) 5 zaniklých rybníků, 2 terasy 6 x 100 m a kruhové tvrziště o \varnothing 16 m.

Obr. 3. Situace ZSO Wolfhartsgrün a Schwarzenbach (k. ú. Milíkov, okres Cheb). Podle SMO 9-2 Ma riánské Lázně doplněno údaji z map fondu Lázně Kynžvart, uložených ve Státním archivu v Klatovech: M 132 — Forstbezirk Miltigau 1877/78; M 59 — Spezial-Karte vom REVIERE — MILTIGAU 1909; M 218/XIV, XV — Uebersichtskarte Herrschaft Königswart (pol. 19. stol.?). Kresba autor.

HERMANSGRÜN

Není v seznamech leuchtenberského majetku, jinde se v lenní knize vyskytuje na 3 místech: jednou jako pustý, jednou se uvádí 8 dvorů. V jednotlivých zmínkách se vyskytuje v pořadí:

Fol. 23 v Žitná (Roggendorf) — Hermansgrün

Fol. 23 samostatně

Fol. 24 v. Podlesí (Markusgrün) — H. — Týmov (Tiefengrün)

Vesnicemi Žitná, Podlesí a Týmov je vymezen trojúhelník, ve kterém byly terénním průzkumem 12. 5. 1981 zjištěny v hustém lesním porostu dva vyvýšené objekty (?) a kamenné meze v údolí bezejmenného potoka 1500 m S od Smrkovce (obr. 2/4). ZM 11—14 Cheb, 70 mm od V a 90 mm od J s. č.

TOLLINGEN

V leuchtenberské lenní knize se vůbec nevyskytuje, jeho existenci zjistil A. Sedláček v knížecím archivu ve Schleizu (Profous 1957, IV/346). Podle výskytu jeho jména vedle Libavy (Liebenau) lze předpokládat, že může být identický se zbytky ZSO, zjištěnými terénním průzkumem v září 1981 mezi Štědrou (Mülln) a Libavou (obr. 2/3).

Jméno Libenau se vyskytovalo ještě 10 km SZ od Sokolova.

„PINGARTEN“

V leuchtenberské lenní knize se na Fol. 24 v soupisu majetku Albrechta Planknera objevuje jméno Pingarten podle přepisu Gradlova (1888, str. 270). Ten také odvozuje jeho význam ze středohornoněmeckého Bin-garte = Bienen-garten = včelnice. Fölkl (1955, str. 343) četl totéž jméno jako Pregarten, což ale nemá významový výklad. Při konzultaci s doc. dr. Emilem Skálou (katedra germanistiky a anglistiky FFUK Praha) 10. 11. 1981 jsme na fotokopii originálu zjistili třetí variantu čtení, a ta zní Piegarten. Chybějící tečka nad „i“ není ojedinělým jevem a navíc splývá s klíčkou písmene „ch“ z předchozího řádku. K záměně „i“ a „r“ došlo pro jejich vzájemnou podobnost, ale „r“ je ve všech případech, kde se vyskytuje, rozevřenější. Významové vysvětlení je velmi podobné Gradlovu: ahd. „Pia“ > mhd. „bie, Bi-, Bīn“ = včela. Pro chebskou němčinu je typické přechylování „B“ a „P“, takže čtení Piegarten znamená také včelnicí. (viz Schmeller 1827, I/226). Je to obdoba místního označení „pamgarten“ (Baumgarten = stromovka) na Fol. 26, které Fölkl 1955, str. 348, nesprávně přepisuje „pawngarten“.

Kromě toho, že se název Piegarten nevyskytuje v žádném ze základních seznamů vesnic (Fol. 24 v a 25), je ještě jazykový důvod k předpokladu, že se nejedná o jméno vesnice. U jmen skutečných vesnic je vždy majetek (dvory, dřevo i ves) uveden předložkou „zu“ (např. zu Millikaw, zu Swerczenbach, zu Schonvicht, zu Zeidelweid, daz dorf zu Hermansgrün), ale u pomístních názvů tratí či lesů předložkami se členem určitým: in der Kloppherinn (Fol. 25 v.), in der Fichtaw (Fol. 23), an dem Galgenperg (Fol. 26), auf dem Lethen (Fol. 31), nebo bez předložky: . . . und das holcz Püchch (Fol. 23), und das weidach und den Arbeizperg (Fol. 23), einen pamgarten (Fol. 26). V našem dokladu (Fol. 24) je deset vesnic uvedeno předložkou „zu“ a mezi nimi jedině „Item im Piegarten zwai hoflein“. Přibližná lokalizace není možná, protože sousedící jména jsou Smrkovec (Schonvicht) a Kynšperk (Kungsperg).

Jméno „Pingarten“ je výsledkem nesprávného čtení pomístního názvu „Piegarten“ (včelnice), který nepatří vesnici, za jakou ji má Profous 1957, III/361 nebo Roubík 1959, str. 80, okres Mariánské Lázně č. 5.

Průzkumem z let 1979—1981 bylo zjištěno, lokalizováno a identifikováno pět zaniklých středověkých vesnic, doložených na samém konci 14. století, z toho čtyři na území pouhých 4 × 4 km. Jsou nejspíše výsledkem pozdní kolonizační vlny, vytlačené do vysokých poloh, kde se jen okrajově dotkly oblasti těžby cínu (Majer 1970, str. 9 n), který mohl být jedním z důvodů jejich vzniku i brzkého zániku.

Prameny a literatura

- Leuchtenberger Lehenbuch Nr. 1 (1396—1399), Fol. 23—28. Fotokopie Hauptstaatsarchiv München 1981.
- Alberti, K. 1904: Alte Ringwallinseln im Egerlande. Unser Egerland VIII, 50—53.
- Gnirs, A. 1932: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad.
- Gradl, H. 1888: Beiträge zur Geschichte Nordwestböhmens. Leuchtenberger und Notthafische Lehen im Elbognerlande. In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen XXVI Jahrgang, S. 266—282.
- Majer, J. 1970: Těžba cínu ve Slavkovském lese v 16. století. Sborník Národního technického muzea Praha.
- Profous, A. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. ČSAV Praha.
- Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách.
- Völkl, G. 1955: Das älteste Leuchtenberger Lehenbuch. In: Verhandlungen des Historischen Vereines für Oberpfalz und Regensburg, 96. Band, S. 277—404.

Zusammenfassung

Die Ortswüstungen auf dem Gelände „Slavkovský les“

Auf dem Gelände des Waldes Slavkovský les (früher Kaiserwald) lagen zwischen Kynšperk und Kynžvart fünf mittelalterliche Ortswüstungen, die im ältesten Leuchtenberger Lehenbuch aus den Jahren 1396—1399 angeführt werden (Gradl 1888, Völkl 1955). Nach dem kritischen Studium dieser Quelle und der Landkarten der Herrschaft Kynžvart (St. A. Klatovy) und Sokolov (St. A. Žlutice) gelang es im Gelände alle zu lokalisieren und zu identifizieren.

Leben 1396, 1542

Lokalisiert zwischen dem Dorf Kamenice (Steinbach) und Vranov (Frohnau) am Hundsbach, östlich von Rovná (Ebmet) (Abb. 1).

Schwarzenbach — Swerczenbach 1396, 1492

Im Leuchtenberger Lehenbuch 5× genannt, höchstens 17 Gehöfte, davon 11 wüst. Lokalisiert 2 km östlich von Mokřiny (Krotensee) nach dem Lokalnamen „GALGENBERG AM SCHWARZBACH“ auf der Reviermappe Milíkov (M 59) aus dem Jahr 1909 (Abb. 2/2, Abb. 3).

Wolfhartsgrün 1396

Im Leuchtenberger Lehenbuch 4× genannt, 8 Gehöfte, davon 4 wüst, und 1 Mühle. Nachbardörfer sind Schwarzenbach, Smrkovec (Schönficht) und Brtná (Zeidelweid). Lokalisiert 2 km östlich von Těšov im Südteil des Tales, wo Fluren und Reste von 5 im Gelände erkennbaren Objekten ermittelt wurden (Abb. 2/1).

In diesem Tal stellte man in einer Entfernung von 2 km 5 abgekommene kleine Teiche, zwei Dörfer, zwischen diesen 2 Terrassen von 6×100 m Ausdehnung und ein kreisförmiges Festungsstätte von 16 m \emptyset fest (Abb. 3).

Hermannsgrün 1396

Im Leuchtenberger Lehenbuch 3× genannt, einmal als wüst, einmal mit 8 Gehöften. Lokalisiert in das von den Dörfern Podlesí (Markusgrün), Žitná (Roggendorf) und Týmov (Tiefengrün) bezeichnete Dreieck, in einem 1500 m nördlich von Smrkovec (Schönficht) liegenden Tal (Abb. 2/4).

Tollingen 1430

Kommt im Leuchtenberger Lehenbuch nicht vor, die Existenz stellte A. Sedláček im fürstlichen Archiv zu Schleiz fest (Profous 1957, IV/346). Nach dem Vorkommen neben Libava (Libenau) mit Resten einer mittelalterlichen Ortswüstung identifiziert, die bei Geländeerkundungen zwischen Stědrá (Mülln) und Libava ermittelt wurden (Abb. 2/3). Zweites Dorf des Namens Liebenau lag 10 km NW von Sokolov.

Im Leuchtenberger Lehenbuch findet man auf Fol. 24 einen strittigen Namen, der nach Gradl (1888, S. 270) als „Pingarten“ zu lesen ist. Völkl (1955, S. 343) liest diesen Namen „Pregarten“. Wegen der Ähnlichkeit der Buchstaben „r“ und „i“ schlägt Doz. Dr. E. Skála (Lehrstuhl für Germanistik und Anglistik der Prager Karlsuniversität) die Lesart Piegarten (ahd. „Pia“, mhd. „bie, Bi-, Bin“ = Biene) vor. Das Vorwort „im Piegarten“ deutet an, daß es sich um kein Dorf handelt, denn in diesem Fall wurde das Vorwort „zu“ verwendet. Piegarten (unrichtig Pingarten, Pregarten) war demnach kein Name einer abgekommenen mittelalterlichen Ortschaft.

Bei den in der Zeit von 1979—1981 vorgenommenen Erkundungen wurden fünf abgekommene aus dem Ende des 14. Jahrhunderts belegte mittelalterliche Dörfer lokalisiert und identifiziert, davon vier auf einem bloß 4×4 km großen Gelände (Abb. 2). Höchstwahrscheinlich wurden sie im Laufe der späten Kolonisationswelle in höheren Lagen angelegt, wo sie das Zinnförderungsgebiet nur am Rand berührten (Majer 1970, S. 9f). Bei diesem Umstand mag einer der Gründe ihrer Entstehung und ihres frühen Erlöschens zu suchen sein.

